



אל מעבר לחומות - חינוך לשותפות בצל משבר ביטחוני וחברתי דגשים להתמודדות בכיתה

בשבוע האחרון אנחנו חיים בתוך מציאות כואבת, אלימה וחדשה - של הסלמה ביטחונית קשה וערעור מרקם היחסים בין יהודים וערבים, ישראלים ופלסטינים, בתוך ישראל ומחוצה לה. במצב זה אנו חווים איומים רבים, הן פיזית והן מנטלית, ועשויים להתעורר אצלנו כתגובה לכך רגשות קשים כגון פחד, כעס, שנאה וייאוש. אל מול מציאות קשה זו, עולות שאלות מורכבות וחשובות ביחס להתנהלות ולאמירה שלנו כאנשי חינוך במרחב המקצועי ובכיתות הלימוד. מסמך זה נועד להציף את השאלות הללו ולהציע עקרונות ראשוניים לעבודה בשדה בתקופה הנוכחית. זאת במטרה להוביל ולהכיל שיח מורכב בכיתה אודות המצב, ולמצוא את הדרך החינוכית לעסוק גם בימים אלה בחינוך ליחסים מכבדים, סובלניים ושוויוניים בין יהודים וערבים בישראל.

מה קורה לנו מבחינה פסיכולוגית-חברתית בתקופה זו?

בתקופות של הסלמה ביטחונית מתחדדות מאוד הזהויות הלאומיות של כל אחד ואחת מאתנו: יהודים מזה וערבים מזה. כך למשל, יהודים נוטים להזדהות יותר עם הסבל והאובדן של תושבי אשקלון והיישובים בעוטף עזה, וערבים נוטים יותר להזדהות עם הסבל והאובדן של האזרחים הערבים ושל הפלסטינים תושבי עזה, מזרח ירושלים והגדה המערבית. במושגים פסיכולוגיים-חברתיים, עולה ההזדהות עם הזהות הפרטיקולרית הלאומית של כל צד ונחלשת תחושת ההזדהות עם הזהות המשותפת. התחזקות הזהות הלאומית מגבירה את הנטייה לסווג את עצמי והזולת ל"אנחנו" ו"הם".

ההתמקדות ב-"אנחנו" לעומת "הם", נובעת מצורך אנושי בסיסי לחוש שייכות, וכן מהרצון לראות את עצמנו ואת הקבוצה שלנו באור חיובי ומוסרי. הבעיה היא שמצב זה מגביר נטייה לתפוס את קבוצת החוץ - מי שאינם אנחנו - כהומוגנית ולרוב כשלילית ("הם כולם אותו דבר"; "הם כולם רוצים להרוג אותנו"), ולהתמקדות רק בנרטיב של הצד שלנו. נטייה זו אינה מאפשרת פתיחות להקשיב לצד האחר, לעיתים עד כדי דה-לגיטימציה כלפי מה שחוזה הצד שמולנו.

מאפיין נוסף הוא ירידה באמפתיה כלפי הקבוצה השנייה. אמפתיה היא המאפשרת לנו להזדהות עם מצבו של הזולת, להבין את החוויה הרגשית שלו וגם להרגיש אותה. היכולת של כל צד להיות אמפתי כלפי סבלו של הצד השני היא זו שעשויה לעודד את שני הצדדים להקל על סבל הזולת, אך באופן טראגי, בתקופות של עימות אלים, היא הופכת למצרך נדיר. כאשר כל אלו מלווים בכעס ובתחושת עוול מוסרי לקבוצה שלנו, גוברת הנטייה לאלימות בין קבוצתית, אותה אנחנו חווים ברחובות ישראל בימים אלו.





כולנו כאזרחים, נשות ואנשי חינוך, תלמידות ותלמידים נמצאים כיום בליבה של הסערה. הרגשות הגואים והתחדדות תפיסת העולם המקוטבת של "אנחנו" ו"הם", מקשים עלינו לראות את כאבו של האחר, הגוונים בתפיסותיו, וההזדמנויות לתיקון, אך מה ניתן בכל זאת לעשות בעת זו?

המקום האישי והמקצועי שלנו כאנשי ונשות חינוך אל מול האירועים

בימים סוערים אלו, אנו כאנשי ונשות חינוך מתמודדים ומתמודדות גם עם הקושי האישי שלנו לעכל ולהתמודד עם אירועי השעה. עולה השאלה איזה צעדים ראשוניים נוכל לעשות ברמה האישית והמקצועית על מנת לבנות את המוטיבציה ותחושת המסוגלות שלנו לעסוק בסוגיה החברתית הבווערת של יחסי יהודים-ערבים.

מהי 'אספקת החמצן' שלי כאדם וכמורה? כנשות ואנשי חינוך אנו עסוקים בשאלה מה נביא לכיתה, איך נעזור ונתמוך בתקופה סוערת זו כ"מבוגר האחראי". אבל כפי שבזמן חירום בטיסה חשוב לדאוג קודם כל לאספקת החמצן שלנו כמבוגרים האחראים, גם כאן אפשר וצריך לתת מקום לרגשות ולתחושות שלנו על מנת שנוכל להציע תמיכה. שאלו את עצמכם מה יכול לחזק אותי בתקופה קשה זו? מה יכול למלא אותי בתחושות של תקווה ושליטה אל מול הייאוש וחוסר האונים? יש כמה ערוצים שנוכל לחשוב עליהם:



להיות ביחד - שיתוף ומציאת מרחבי שיח עם מורות ומורים אחרים שחולקים את הקושי בחדר המורים, בקהילות וברשתות. ניתן ורצוי בהקשר זה לייצר פלטפורמה ברמה הבית ספרית שתאפשר למורות ולמורים לשוחח, לשתף ולהתייעץ ביניהם אודות יחסי יהודים ערבים והאירועים האחרונים.

להעצים תקווה ואת הנראות שלה - אנו חשופים וצורכים מדיה שעלולה במידה רבה להגביר תחושות של פחד וייאוש. חשוב להיחשף גם לתכנים אחרים שממחישים חיבורים ושותפות יהודית-ערבית ויכולים להגביר תחושות של תקווה. קודם כל ברמה האישית, אך גם ברמה המקצועית ובאופן שיכול להשתלב בעבודה בכיתות למשל, **מפגני תמיכה בחיים משותפים בכל הארץ**, אפליקציית **'100 יוזמות טובות'**, וקריאתו של **פורום מנהיגי דתות בישראל** כנגד האלימות בערים המעורבות.



מהו המצפן הערכי שלי? תקופה זו של כאוס ובלבול עשויה להיות מלווה גם בערעור על תפיסות היסוד הערכיות שמלוות אותנו. חשוב לחזור ולשאול:

- מהם הערכים שמנחים אותי ועומדים בבסיס התפיסה החינוכית שלי?
- מהי תמונת העתיד שאני שואפת אליה בעתיד הקרוב והרחוק?

בהקשר זה חשוב לזכור, שאנו בתקופה קשה ואינטנסיבית מבחינה רגשית, שבה עלולות לעלות תחושות קשות כמו למשל פחד, חוסר אמון וייאוש. זה קשה. אבל זה חלק מבניית שותפות ומה שהופך אותה להכרחית. זה גם חלק מחינוך לחיים משותפים - שיש בו צדדים הרמוניים ומקרבים, אבל הוא גם מכיר בצורך להציף ולעבד צדדים בלתי הרמוניים הקשורים ליחסים בין הקבוצות.



עקרונות לשיח עם התלמידות והתלמידים

טבעי שהבאתם של האירועים אל תוך הכיתה לשיחה עם תלמידות ותלמידים תהיה נפיצה ותלווה בחששות ובתסכולים. אנו מציעים כאן מסגרת כללית של מהלך לשיחה שכזו בכיתה, מתוך תקווה שהעקרונות המובאים כאן יסייעו לכולנו כאנשי ונשות חינוך לדבר עם התלמידות והתלמידים שלנו על המתרחש כיום בארצנו ולקדם ברמה החינוכית תפיסות מכילות, סובלניות ובלתי אלימות ביחס לאחר.



איך נתכונן לשיח בכיתה?

- **להבין למה.** לפני שמגיעים לכיתה כדאי לעצור לרגע ולהסביר לעצמנו (אולי עם עמיתות ועמיתים) למה בחרנו לדבר על האירועים בכיתה, אילו אירועים בחרנו ומה היינו רוצים שיקרה בשיחה שכזו. המטרות יכולות להיות שונות, למשל, חיזוק החוסן שלהם, הרגעה, חיזוק האמונה, הפחת תקווה, עיבוד רגשי ועוד. כדאי גם לשאול מה המסר שהיינו רוצים להעביר בכיתה.
- **להבין למי.** כמורות וכמורים אנחנו כבר יודעים שהשאלה "מי התלמידות והתלמידים?" היא שאלה מאוד חשובה. זה קשור בכמה פרמטרים: שכבת גיל, חתר חברתי, אזור גאוגרפי (קשור גם למידת השפעת האירועים ואופייה), אופי כיתתי/קבוצתי, האם הם גרים ביישוב שבו היו אירועים אלימים בין יהודים וערבים?, ועוד.
- **מה הולך לקרות ומה לא הולך לקרות.** חלק מההרגעה בשיחות טעונות היא ההבהרה מראש לכלל המשתתפים מה הולך לקרות ומה לא הולך לקרות בשיחה בכיתה. כשאנו מספרים לתלמידות ולתלמידים מה עלולה או עשויה לגרום השיחה, אנו גם משרטטים סוג של גבולות מאוד רחבים למה לגיטימי ולא-לגיטימי שיקרה בכיתה ("זו עלולה להיות שיחה שתציף הרבה רגשות שליליים ובהחלט יכול להיות שלא נסכים ונתווכח כאן. חשוב לזכור שאנו לא באים לפתור את המצב ושבסופו של יום אתם כיתה אחת והחבר שלידו אתם יושבים עכשיו יהיה גם מחר אותו חבר שיושב לידיכם").
- **מהם כללי השיח.** בהחלט אפשר ליצור כמה כללים לשיח כזה, ולשקף לתלמידות ולתלמידים שמטרתו לאפשר שיחה מכבדת סביב נושאים טעונים, שגם מבוגרים ומנוסים מהם מתקשים לנהל. יש מתודות יותר נוקשות (כל אחד חייב לחזור על עיקרי הדברים של הקודם לו בשיחה ולהגיד היכן הוא מסכים או לא; מקל דיבור אינדיאני שרק המחזיק בו יכול לדבר) ויש שיטות רכות יותר (בלוי לקלל, אם אפשר). מה שחשוב הוא לציין את הכללים הללו מראש ואולי גם לכתוב אותם מראש.



איך נוביל את השיח בכיתה?

- **להתרכז בחוויה ובנרטיב האישי של התלמידות והתלמידים.** לרוב כשמחברים את האירוע הגדול לנרטיב אישי של אדם מסוים או של משפחה מסוימת והכי טוב של התלמידה או התלמיד, הנושא הקשה מעט מתרכז והשיחה נעשית מכילה ומעמיקה יותר. התרכזות בחוויה האישית מאפשרת גם עיבוד שלה וגם מאפשרת ליצור שיח אישי יותר ובשאיפה גם פחות מתלהם. למשל, ביחס לחשיפה לאירועים אלימים באופן ישיר או עקיף נוכל לשאול שאלות כמו: "איך הרגשת כשראית זאת?", "איך התנהגת או פעלת באותו הזמן?", "מה ראית/שמעת?", ועוד.
- **לעבות את הסיפור.** הרחבה של הפרטים, תיאור הסיטואציות ותיאור החוויות מסייעת לעיבוד החוויה, לתגובות למה שנאמר, ליצירת אמפתיה ולטיפול שיח בינאישי. שאלות כמו: "עם מי היית?", "תתאר/י לנו את התמונה", "מתי זה קרה?", "איפה זה היה בדיוק?"
- **להנכיח ולתת לגיטימציה לנקודות דמיון ושוני במרחב השיח.** אחת הדרכים ליצור דיון, לעורר אותו ולחזק את האינטראקציות בתוכו היא על ידי הקבלה והנגדה של חוויות ועמדות שהביעו תלמידות ותלמידים. מכיוון שהכיתה היא מיקרו-קוסמוס של חברה ואפשר ללמוד בה על יחסים חברתיים, מתן לגיטימציה לדמיון והבדלים בין חוויות ועמדות הוא מסר חשוב בעת הנוכחית. משפטים כמו: "יוסי ודנה לא מסכימים, ואולי טוב שכך", "ח'ולוד, את אומרת משהו דומה למה ששמענו מח'אלד", "יש כאן הרבה קולות שונים ומעניינים".
- **להרכיב משקפיים/לחשוב למה.** במהלך הנחיה של שיחה בכיתה, בייחוד אחרי ובמהלך אירועים קשים, הניסיון להבין למה התלמידה אמרה מה שהיא אמרה ולמה התלמיד התבטא כפי שהתבטא, יסייע לנו לנווט את הדיון, לחבר את השיח לתלמידות ולתלמידים ואולי גם לזקק מסרים חיוביים מתוכו. למשל, תלמיד שבילה את הלילה במקלט יגיב אחרת מתלמיד שלא; תלמידה שבמשפחתה יש אנשים שנפגעו כתוצאה מהסכסוך (גם ללא קשר לאירועים הנוכחיים) עלולה להתקשות יותר בשיח שכזה.
- **לתת מקום בשיח גם לעמדות מכליליות או קשות לעיכול.** עד שלא יוצפו גם הרגשות והתפיסות השליליות בשיחה לא נוכל לעבד אותן ובשאיפה גם לפרק חלק מהן. כשתלמיד יגיד למשל "כל הערבים/יהודים הם א". לא נקטע אותו ולא נגיד לו ש-"אסור לדבר כך" כי זה עלול לייצר עוד התנגדות ולערער על חוויית השיח בכיתה כמרחב מכיל ומאפשר. במקום זה ניתן לתלמידות ולתלמידים לדבר את שעל ליבם ואז נפרק את המשפט בשאלות – כמו למשל מי אלה כל הערבים/יהודים שאת/ה מדבר/ת עליהם? האם כולם אותו דבר ומבצעים את אותם מעשים? האם יש דוגמאות לאנשים ספציפיים שאת/ה מכיר/ה שאינם כאלה?





על מה נדבר בכיתה?

אילו היבטים הפסיכולוגיה החברתית מציעה לנו להדגיש בעת הזו בכיתה, כאשר מצד אחד התלמידים והתלמידות עשויים להיות מוצפים ברמה הרגשית והקוגניטיבית ומצד שני חשוב לנו לייצר שיח משמעותי ובלתי מתחמק אודות האירועים? ישנם מספר יעדים פסיכולוגים אשר ניתן להציע כנקודות מכוונות לשיח בכיתה:

1. אורורה, בירור ושיום רגשות

עודדו את התלמידים והתלמידות לשתף בתחושותיהם והיו קשובים ונסו לדייק מה הם מרגישים ומה, מבין שלל הקולות והרגשות שמתקיימים בשיח איתם, הכי מרכזי עבורם. האם הם מפחדים? (ואם כן - ממה) האם הם שונאים? (ואם כן - את מי? ולמה?) זיהוי הרגש הנכון יסייע לתלמידים לצאת מתחושות של בלבול והצפה רגשית, ויאפשר לנו כמורים לדייק את השיח בכיתה ואת המענה שנוכל להציע.

2. הגברת תקווה

סייעו לתלמידים להגביר רגשות חיוביים כמו תקווה. תקווה הינה רגש בעל פוטנציאל חשוב בתהליך של בניית חוסן והתמודדות עם משבר. ניתן להגביר תקווה באמצעות הגברה של האמונה כי שינוי הינו אפשרי. כתרגיל שיכול לסייע להגברת תקווה, אפשר למשל לחשוף את התלמידים ליוזמות משותפות שקורות אפילו בימים אלה ([כתבה ב-MAKO](#)) תיארה למשל יוזמות רבות מסוג זה שניתן להראות לתלמידים).



3. חשיפה למידע המפחית הטיות קוגניטיביות

תחושת ההצפה והבלבול בעת משבר יוצרת אצלנו נטיה להסתמך על "כללי אצבע קוגניטיביים" שיוצרים תחושת ודאות ושליטה. לדוגמה, אנו נוטים לחפש מידע שמאשר את התפיסות המוקדמות שלנו לגבי העולם (במקרה הזה נצרוך בעיקר מידע שמציג את האובדן של הקבוצה שלנו ולא של הקבוצה האחרת). הטיה זו מכונה בספרות הטיית האישוש. דוגמה נוספת ל"כלל אצבע" קוגניטיבי שכזה היא התפיסה שכל חברי הקבוצה השנייה דומים זה לזה (הומוגניות של קבוצת החוץ). דווקא כעת חשוב לחשוף את התלמידים למידע שמאתגר את ההטיות הללו. לדוגמה, כדי להפחית את הטיית האישוש, חשוב לפתח אצל התלמידים והתלמידות חשיבה ביקורתית על מקורות המידע ולחשוף אותם למגוון מקורות מידע. בכדי להפחית את תפיסת ההומוגניות של הקבוצה השנייה, ניתן להנגיש לתלמידים מידע על שיתופי פעולה ערבים-יהודים או על מגוון הדעות של חברים בקבוצה השנייה בנוגע למצב. למשל, קריאתו של [פורום מנהיגי דתות בישראל](#) כנגד האלימות בערים המעורבות יכולה להיות דוגמה טובה, כמו גם [השיח בין הרב שי פירון לח"כ עיסאווי פריג](#).



4. הנכחת נורמה חברתית שמגנה אלימות

התפיסה של התלמידים לגבי מה נורמטיבי, נהוג ומקובל בחברה יכולה להשפיע רבות על ההתנהגות שלהם. פעלו לקדם בכיתה ובבית הספר תפיסת נורמה לפיה אלימות אינה מקובלת או נורמטיבית. ישנו שלוש דרכים עיקריות לעשות זאת:

- הצגת עמדה בית ספרית ברורה וגלויה – 'אנו לא מאמינים באלימות בבית ספרנו'.
- הצגת מידע שתומך בכך שזו הנורמה הרווחת – למשל, מידע על גופים גדולים ופופולריים שונים שאימצו עמדה זו (כמו [סלקום](#), [והבנק הלאומי](#)), או מידע שמצביע על כך [שמנהיגים רבים בצד היהודי והערבי מביעים התנגדות לאלימות](#).
- רתימת התלמידים להנכיח נורמה שקוראת "לא לאלימות" במרחבים בהם הם פעילים – כיתה, בית ספר ומדיה חברתית.

מה נעשה אחרי השיחה בכיתה?

- **מי צריך/ה עוד ליווי?** השיחה בכיתה יכולה לעורר סוגיות רבות אצל התלמידות והתלמידים. יכול להיות גם שחלקם יצטרכו שניגש אליהם באופן אקטיבי, ובמשיך איתם את השיחה.
- **השותקים ומה שלא נאמר.** שימת לב למה שלא נאמר ובעיקר לתלמידות ולתלמידים שלא דיברו במהלך השיחה בכיתה. בשיח רגיש לא כדאי לפנות ולחשוף תלמיד/ה ספציפי/ת מול כולם. אבל ניתן להמשיך את השיח באופן אישי אחרי השיעור וכך לתת מקום גם לתלמידים/ות וקולות שלא נשמעו במהלך הדיון בכיתה.
- **להזמין להמשך שיחה.** שיחה כזו, כמו כל פעילות במערכת החינוך, היא חלק מתהליך ארוך ושרשרת ארוכה של שיחות, שיעורים ופעילויות. אפשר ורצוי גם לשקף זאת לתלמידות ולתלמידים ולהזמין אותם להמשיך לשוחח.



במיוחד בימים אלו, אנו מאמינים בכוחו של החינוך לשותפות ובכוחם של מחנכים למצוא דרך אקטיבית לעורר תקווה, להתמודד עם הקונפליקטים והקושי, לא להרים ידיים אל מול אווירת השנאה וההסתה ולהמשיך לחנך לעתיד משותף של כל אזרחי המדינה – יהודים וערבים, דתיים, חרדים וחילונים. אנו נמצאים בעיצומה של תקופה אלימה, קשה וכואבת, אך היא גם הופכת את החינוך לשותפות ובניית שותפות לחשובים והכרחיים מתמיד. אנו מקווים שהתובנות והכלים המובאים בקצרה במסמך זה יסייעו לכם בהתמודדות עם משימה מורכבת ועדינה זו. אנו מזמינים אתכם ואתכן, נשות ואנשי חינוך לפנות אלינו לתחום חינוך באקורד- פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי, להעמקה בכלים אלו ולקבלת כלים נוספים מתחום הפסיכולוגיה החברתית: www.achord.huji.ac.il

השתתפו בחשיבה ובכתיבה: ענת יונה-עמדי, עדו פלזנטל, ד"ר ליאת נצר, יגאל אלחנן, עידו אורן, ד"ר נעה ולדן, רון גרליץ.